

AVRUPA - AKDENİZ ORTAKLIĞI VE TÜRKİYE*

Mustafa Yaşar TINAR**

Özet ***

Avrupa Birliği'nin kalıcı bir Akdeniz politikası oluşturma çabasındaki son aşama olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile, "Akdeniz havzasını barış, istikrar ve refahı güvenceye alacak bir diyalog, mübadele ve işbirliği alanına dönüştürmek" hedeflenmektedir. Bugüne kadar ortaya konulan hedefler ve ulaşılan sonuçlar karşılaştırıldığında, AB'nin Akdeniz politikasında yeterli bir başarı düzeyini yakalayamadığı, ana hatlarıyla ifade edilmiş politikaların, fonlar ve bazı projeler dışında, henüz somutlaştırılmadığı görülmektedir. Bir Akdeniz ülkesi olan ve gümrük birliği ile AB üyesi olmayan diğer Akdeniz ülkelerinden farklı bir statüye sahip Türkiye'nin de, belirlenmiş herhangi bir Akdeniz politikası bulunmamaktadır. Bununla beraber, Türkiye AB içinde gümrük birliği ile elde ettiği farklı konumdan da yararlanarak, geliştireceği kendine özgü bir Akdeniz politikası ile hem ekonomik ilişkilerini tek boyutlu olmaktan kurtarma, hem de AB içindeki konumunu güçlendirecek bir "köprü ülke" avantajına kavuşma şansına sahiptir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerini bir bütün olarak ele alıp Akdeniz'deki rolünü artıracak etkili politikalar üretmesi gereği ortadadır.

* Bu çalışma, Friedrich Ebert Vakfı tarafından 15 Kasım 1997 tarihinde İstanbul'da düzenlenen konuyla ilgili bir fonumun, yazar tarafından kaleme alınan sonuç raporundan yararlanarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
[e-mail: esiad@esiad.org.tr]

*** For the summary in English see the end page of the Article.

1. Giriş

Yüzyıllar boyu insanlık tarihinin en önemli kavşak noktalarından biri, farklı kültür ve uygarlıkların, ticari ilişkilerin, doğal kaynakların önemli bir merkezi olan Akdeniz havzası, geçmişten bu yana stratejik açıdan dikkatleri üzerinde toplamıştır. Özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğindeki siyasi ve ekonomik gelişmeler, bölgenin önemini artırmıştır.

Günümüzün Akdeniz'i çeşitli sorunların kümeleştiği bir dengesizlikler havzası görünümündedir. Kuzeyde Avrupa Birliği (AB) ile yol alan bütünleşme hareketi ekonomik gelişme ve siyasi istikrara önemli katkılarda bulunurken, Güneyde birbirinden farklı rejimlerin hüküm sürdüğü ülkeler, istikrardan uzak, iç ve dış sorunlarla boğuşan bir görüntü ortaya koymaktadırlar Öte yandan Balkanlar, etnik kavgalar, bölünmeler ve yeniden şekillenen yapısıyla sancılı bir dönemin izlerini taşımaktadır.

Avrupa Birliği için Akdeniz havzasının öneminden pek bir şey kaybetmediği görülmektedir. Bunun en önemli kanıtı, bugüne kadarki başarısı tartışma götürse de, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile eşzamanlı olarak 90'lı yılların başlarında geliştirilen "Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası"dır. 1995 sonlarındaki Avrupa-Akdeniz Konferansı sonunda imzalanan "Barselona Bildirgesi" ile politika'nın ana çizgileri belirlenmiştir. Son şekliyle "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı" ismini alan bu girişimiyle AB, Akdeniz havzası ile ilişkilerini düzenlemede daha kapsamlı ve sistemli bir yaklaşımı başlatmıştır¹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde sözkonusu olan, AB'nin 15 üye ülkesi ile Akdeniz havzasında yer alan, AB üyesi olmayan 11 ülke (Cezayir, Fas, İsrail, Kıbrıs, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün) ve Filistin Özerk Bölgesi'nden oluşan 12 "Akdenizli Ortak" arasındaki ilişkilidir. Akdeniz'de kıyası olduğu halde, Arnavutluk ve Libya bu ilişki çerçevesine hiç girmemişlerdir. Eski Yugoslavya ise, parçalanmadan önce, geç de olsa katıldığı ortaklık ilişkisine parçalanmasıyla birlikte son vermiştir.

Bu çalışmada AB'nin Akdeniz politikası nedenleri ve gelişim süreci ile ortaya konulduktan sonra, bir Akdeniz ülkesi olan ve Avrupa entegrasyonunun başından beri yanında yer alan Türkiye'nin, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içindeki yeri ve rolü üzerinde durulmaktadır.

¹ Geniş bilgi için bkz. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Barselona Bildirgesi Çalışma Programı, Ankara 1996.

2. Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası

AB'nin Akdeniz politikasının ana hatlarını ortaya koymak, bu politikanın hangi nedenlerle ortaya çıktığı ve hangi etkilere şekillendiği, nasıl bir tarihi seyir izlediği, hangi amaçlara sahip olduğu, hedeflere ulaşmada izlenen yolun, boyutların ve araçların ne olduğu sorularına cevap aramayı gerektirmektedir.

2.1. Ortaya Çıkış Nedenleri

Akdeniz politikasının temelinde, genel olarak çok boyutlu karşılıklı bağımlılık ilişkileri ile AB'nin istikrar ve güvenlik ihtiyacının bulunduğu söylenebilir.

Bağımlılık ilişkileri daha çok ekonomik alanda yoğunlaşmaktadır. Akdeniz'i çevreleyen ülkelerin en önemli ihracat kapısı AB ülkeleridir. Türkiye de dahil olmak üzere, Akdeniz ülkelerinin çoğunun ihracatı içerisinde AB'nin payı %50'ler düzeyindedir². AB ülkelerinin ihracatında Akdeniz ülkelerinin payı ise, özellikle AB üyesi Akdeniz ülkelerinde %10'lar civarındadır. Öte yandan, AB'nin petrol ve doğalgaz ağırlıklı enerji ithalatının yaklaşık dörtte birine yakın kısmı Akdeniz havzasından yapılmaktadır. Benzer şekilde turizm de önemli bir işbirliği alanını oluşturmaktadır. Ekonomik ilişkilerin temel dayanaklarından biri de, bazı Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile AB'nin bazı üye devletleri arasında sömürgecilik dönemlerinden süregelen bağlantılardır. Ayrıca, AB üyesi ülkelere Akdeniz ülkelerinden sayılan 10 milyon civarında olduğu tahmin edilen çok sayıda insanın çalışıyor olması ve doğal çevrenin korunmasına ilişkin ortak sorunlar, işbirliği ihtiyacını belirgin bir şekilde artırmaktadır.

Akdeniz politikasının temel dayanaklarından birisi de, AB'nin istikrar ve güvenlik ihtiyacını yakından ilgilendiren bölge kaynaklı siyasi ve sosyal sorunlardır. Akdeniz'in kuzeyi ve güneyi arasındaki gelişmişlik farkı ve gelir uçurumu, sorunların göç, uyuşturucu trafiği vb. yollarla AB ülkelerine taşınmasına neden olmakta, AB'nin istikrar ve güvenliğini tehdit etmektedir. Arap-İsrail gerginliği, bazı ülkelerdeki iç huzursuzluklar gibi sorunlar, AB'yi sorunların yerinde çözümüne katkıda bulunmaya zorlamaktadır³.

² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Ankara 1997, s. 9

³ Akder, Halis: Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası, Nedenleri, Hedefleri, Araçları ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası İçindeki Yeri; yayınlanmamış çalışma, 15.11.1997 tarihinde Friedrich Ebert Vakfı tarafından İstanbul'da düzenlenen foruma sunulan bildiri, 1997, s. 2.

1995 yılında 220 milyon olan AB üyesi olmayan Akdeniz ülkelerindeki nüfusun, ciddi ekonomik ve sosyal önlemler alınmadığı takdirde, 2010 yılında 300 milyonu aşacağı, 2035 yılında 400 milyona ulaşacağı tahminleri yapılmaktadır. Dünya Bankası tahminlerine göre, Akdeniz kıyısındaki Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile AB ülkeleri arasındaki, 90'lı yıllarda bire on olan milli gelir farkı, bu ülkelerde milli gelirin iki misline çıktığı varsayıldığında bile, 2010 yılında bire yirmiyeye çıkacaktır.

Gelişmişlik farklarının arttığına önemli bir göstergesi de, AB ülkeleri ile AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri arasındaki dış ticarete artan dengesizliktir. Toplam ihracat ve ithalat arasındaki fark AB ülkeleri lehine artmaktadır. Dış ticaretteki bu dengesizliğin nedeni, Akdeniz ülkelerindeki ihraç ürünlerin çok kısıtlı bir alana sıkışık kalmasına ve tarım ürünlerinde çeşitlendirme politikasının başarısızlıkla sonuçlanmasına bağlanmaktadır.

Akdeniz politikasının geliştirilmesinde bazı siyasi nedenlerin varlığı da gözardı edilemez. AB'nin kendi içindeki güç dengeleri ile Ortadoğu'da etkili olma isteğinin de önemli rol oynadığı düşünülebilir. AB'nin genişlemesinde ağırlığın hangi bölgede olacağına ilişkin birliğin ülkeleri arasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. AB içinde, Almanya'nın Orta ve Doğu Avrupa'ya ağırlık veren politikasının daha başarılı olması, bu bölgenin birçok açıdan Almanya ile bütünleşmesi, Fransa, İtalya ve İspanya'nın kendi politikalarıyla çelişki yaratmaktadır. AB Akdeniz politikası, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa yönünde genişlemesine bir "karşı güç" oluşturması açısından da ilginç bir siyasi boyuta sahiptir. Akdeniz ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine benzer fonların oluşturulması ve bu fonların birbiriyle rekabet halinde olması bu boyutun varlığını desteklemektedir.

Öte yandan Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Ortadoğu'da oluşan boşluğu Amerika Birleşik Devletleri'nin hızla doldurmaya başlaması, Körfez Savaşı'ndan sonra bölgeye yerleşip tek belirleyici güç konumuna gelmesi, AB'nin bölge üzerindeki etkisini artırma ya da en azından kaybetmeme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

2.2. Gelişimi

Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Akdenizli ortakları arasındaki ilişkiler, başlangıçta ikili anlaşmalar ve Akdeniz ülkelerine ikili ticarete bazı avantajlar sağlamak üzerinde yoğunlaşmıştır. Roma Anlaşması'nın III. Ekinde yer alan hükümler, üye ülkelere sömürge bağlarıyla başlamış ilişkilerini yeniden düzenlemeye fırsat vermek amacıyla,

bir dizi ikili anlaşma imzalamaya olanak tanımıştır. 60'lı yıllarda yapılan ikili anlaşmaların, birbirinden kopuk ve dış ticarete yönelik olmaları çeşitli sorunlara yol açmıştır. AB'nin sağladığı tercih hiyerarşisi iki yönden sorun ve rekabet yaratmıştır. Bir yandan Akdeniz ülkeleri arasında tercihlerin paylaşma açısından rekabet yaşanırken, diğer yandan AB Akdeniz dışındaki ülkelerin "ticarete ayrımcılık" yapıldığı nedeniyle eleştirilerine hedef olmuştur.

70'li yılların başlarında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın AB'ye katılmalarıyla sayısı altıdan dokuza çıkan AB üyeleri, Akdeniz'e yönelik politikalarda ortak ilkeler arama ihtiyacını hissetmişler, ayrıca eleştirilen politikalarını dış ticarete ek olarak finansman, ekonomik ve teknik işbirliği boyutlarıyla zenginleştirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, eski anlaşmaların yerini almak üzere, 1975'de İsrail, 1976'da Malta, Tunus, Fas ve Cezayir, 1977'de Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye, 1978'de Kıbrıs ve 1980'de Yugoslavya ile AB arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Süresiz olarak imzalanan bu anlaşmalar başlıca iki alanı kapsamaktadır.

- AB tarafından hassas olarak nitelendirilenler dışında, İsrail hariçinde anlaşma yapılan ülkeler, sanayi ürünlerini gümrüksüz olarak AB'ye ihraç edebileceklerdir.
- Ekonomik ve finansal işbirliği: Bu çerçevede, imzalanan beşer yıllık mali protokoller ile somut kalkınma projeleri ve programlarına destek verilmiştir.

Bu yeni çabaların başarısı Akdeniz'in kuzey kıyıları ile sınırlı kalmış, sözkonusu anlaşmalar Yunanistan'ın 1981'de, İspanya ve portekiz'in ise 1986'da AB'ye tam üye olarak katılmalarına yardımcı olmuştur. Türkiye, Malta ve Kıbrıs ile gümrük birliğini öngören anlaşmalar da aynı dönemin ürünü olarak görülebilir. İspanya ve Portekiz'in tam üye olmalarıyla ikili anlaşmalardaki tercih hiyerarşisi bozulmuş, yeniden düzenlemek amacıyla, anlaşmalar özellikle tarım ürünleri açısından yeniden ele alınmaya başlamıştır.

AB Akdeniz politikasının 90'lı yıllara kadar olan uygulamaları, iyimserlik yaratacak bir gelişme gösterememiştir. Uygulamalardaki ana eleştiriler, 1995 yılında Uruguay görüşmeleri tamamlanıncaya kadar ortak tarım politikasında korumacılığın giderek artmış olması ve tekstil gibi, Akdeniz ülkelerinin temel ihraç ürünlerinin hassas sektör ilan edilerek ithalatına engel çıkartılması konularında yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, anlaşmaların ikili düzeyde ele alınması nedeniyle, en son anlaşma yapılan ülkeye tanınan tercihlerin öncekileri aşındırmış olması da eleştiri konusu olmuştur.

Uygulamaların beklenen sonuçları vermemesi, dünyadaki önemli siyasi gelişmeler, AB'nin kendi iç sorunlarına eğilmesi, Akdeniz politikasını durgunluğa itmişse de, bu uzun sürmemiş 90'lı yılların başlarında oluşturulan "Yenileştirilmiş Akdeniz politikası" ile AB ve Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkide yeni bir dönem başlamıştır. 1992 yılında Lizbon'da yapılan Avrupa Konseyi Devlet ve Hükümet Başkanları toplantısında ilk defa dile getirilen bu dönemin en belirgin özelliği, mevcut işbirliği enstrümanlarının genişletilmesidir. Bu çerçevede mali işbirliği protokollerindeki kaynaklar 1992-1996 dönemi için önemli ölçüde artırılmış, işbirliği yeni alanlara yayılmıştır. Bir dizi ademi merkeziyetçi program ile sivil topluma yönelen işbirliği programlarının yolu açılmaya çalışılmıştır.

Yenileştirilmiş Akdeniz politikası, Haziran 1994'te Korfu'da, Aralık 1994'te Essen'de, toplanan Avrupa Konseyi zirveleriyle daha da somutlaştırılmış, Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen bir "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı" kurma teklifi ise, Haziran 1995'te Cannes şehrinde toplanan Avrupa Konseyi toplantısında kabul edilmiştir.

AB'nin Akdeniz Politikası'na ilişkin dönüm noktalarından biri, Kasım 1995'te Barselona'da düzenlenen Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda, konferansa katılan 27 ülkenin (15 AB ülkesi ve 12 Akdenizli ortak) çoğu bakan düzeyindeki delegasyonları tarafından "Barselona Bildirgesi" ve somut uygulamasını içeren bir "Çalışma Programı"nın imzalanmasıdır. Bu dökümanlar ile AB Akdeniz Politikası'nın hedef ve boyutları da oldukça belirginleşmiştir.

2.3. Hedef ve Boyutlar

Barselona Bildirgesi'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı için öngördüğü genel hedef, "Akdeniz havzasını barış, istikrar ve refahı güvenceye alacak bir diyalog, mübadele ve işbirliği alanına dönüştürmek" tir. Getirilen yeni ortaklık anlayışı ile ilişkilerde açıklık, önceden diyalog ve ülke çıkarlarının eşitlik ilişkisi içinde dikkate alınması öngörülmektedir. Ortaya konulan iddialı hedefler, üç ana ortaklık boyutu ekseninde toplanmıştır.

- siyasi ortaklık ve güvenlik konularında,
- ekonomik ve mali ortaklık,
- sosyal, kültürel ve beşeri alanlarda ortaklık.

Bunlardan ilki ve özellikle sonuncunun, AB Akdeniz politikasının Barselona Bildirgesi ile gündeme getirilen yeni boyutları olduğu ileri sürülmektedir. Daha önceki politika ve uygulamalar bu kadar kapsamlı olmayıp daha çok ticari ve mali işbirliğini öngörüyordu. Bu nedenle, Barselona'daki Avrupa-Akdeniz Konferansı ile başlayan yeni döneme "Global Akdeniz Politikası" ismi de verilmektedir.

Siyasi ortaklık ve güvenlik boyutuyla ilgili olarak, siyasi diyalogun ve güvenliğin güçlendirilmesi ve bu yolla ortak bir barış ve istikrar alanının kurulması hedeflenmiştir. Bölgesel istikrarın artırılmasına yönelik mekanizmaların desteklenmesi amaçlanmakta, uzun dönemde bu amaçla bir Avrupa-Akdeniz Paketi kurulması da düşünülmektedir. Bunun için gerekli olan politik diyalog, bütün ortaklar tarafından kabul edilmiş temel hak ve özgürlükler ile hukuk devleti zemininde geliştirilmeye çalışılacaktır.

Ekonomik ve mali ortaklık boyutunun en önemli hedefi, 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz anlaşmaları ve serbest ticaret anlaşmaları yoluyla bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasıdır⁴. Bunun yanısıra, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile tarımda ve sanayide modernleşmenin teşviki, kadınların istihdamı, enerji sektöründe işbirliği, su ve balıkçılık konularında işbirliğini öngören ekonomik işbirliği ve ortak eylem amaçlarına da yer verilmiştir. Ekonomik ve mali ortaklığın bir diğer alt boyutu da, mali işbirliğidir. Avrupa Konseyi, 1995 yılında yaptığı Cannes toplantısında 1995-1999 döneminde kullanılmak üzere, Akdeniz'li ortaklara yönelik olarak 4,685 milyar ECU tutarında bir mali yardım paketini kabul etmiştir⁵. Bütçe fonları biçimindeki bu yardıma Avrupa Yatırım Bankası kredileri de dahil edildiğinde, yılda 2 milyar ECU düzeyinde bir finansman olanağı sağlanmış olmaktadır.

Sosyal, kültürel ve beşeri boyut, toplumlar arasında yakınlaşma sağlamayı hedeflemektedir. Kültür, uygarlık gelenekleri ile beşeri, bilimsel ve teknolojik düzeydeki diyalogun bu yakınlaşmanın temeli olacağı varsayılmıştır. Bu çerçevede hedeflenen ortaklığın, insan kaynaklarının, sivil toplumun geliştirilmesi, ademi merkezietçi işbirliği araçlarının güçlendirilmesi, kültür ve dinler arasındaki diyalog

⁴ Bulletin der Europäischen Union/Beilage 2/95: Stärkung der Mittelmeerpoltik der Europäischen Union: Entwicklung einer Partnerschaft Europa-Mittelmeer, Luxemburg 1995, s. 14. Serbest ticaret bölgesinin hedefleri hk. bkz. Falk, Rainer: Euro -Mediterraner Weltwirtschaft und Entwicklung 2/95.

⁵ Bulletin..., a.g.e., S. 73.

ve saygının artırılması, temel sosyal haklar ile eğitim ve sağlık sektörlerinin geliştirilmesi gibi amaçları bulunmaktadır. Nüfus artış eğilimlerinin dengelenmesi, göç baskısının azaltılması, yasadışı göç, yabancı düşmanlığı, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele edilmesi de bu boyut altında yer alan hedeflerdendir.

Bildirgenin eki olan Çalışma Programı, üç ana boyut çerçevesinde öncelikli olarak ele alınması gereken eylemleri ortaya koyan, işbirliğinin hangi somut alanlarda yoğunlaşacağını belirten bir plan görünümündedir. Her boyutta, alt başlıklar altında somut hedeflere yer verilmektedir.

Bildirgede, hedeflere yönelik uygulamaları izlemek ve gerekli girişimleri tanımlamak amacıyla Dışişleri Bakanlarının düzenli aralıklarla toplanmaları, belirli konular üzerinde bakan, üst düzey yetkili ve uzmanların biraraya gelmeleri, parlamenterler, bölge yönetimleri, yerel yönetimler ve sosyal ortaklar arasındaki görüşmelerin teşviki ve üst düzey yetkililerden oluşacak bir "Barselona Süreci için Avrupa-Akdeniz Komitesi" nin oluşturulması öngörülmüştür.

2.4. Araçlar

Barselona Bildirgesi ve Çalışma Programında öngörülen ortaklığı gerçekleştirmek için getirilen araçların başında AB ve Akdeniz ülkeleri arasındaki ikili anlaşmalar (ortaklık anlaşmaları) gelmektedir. Türkiye, Malta ve Kıbrıs'ın özel statüleri ve anlaşmaları aracılığıyla yer aldıkları bu çerçevede, 70'li yıllarda imzalanmış işbirliği anlaşmaları ortaklık anlaşmalarıyla yenilenmektedir. 1995 yılında Tunus ve İsrail, 1996'da Fas ile imzalanan bu anlaşmalar için Mısır, Ürdün, Lübnan ve Cezayir ile 1995 yılında görüşmeler başlamıştır. Filistin ile 1997'de bir ara anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaları eski anlaşmalardan ayıran önemli bir özellik, "karşılıklık" ilkesine göre düzenlenmiş olmalarıdır. Yani, eskiden AB örneğin tarımda karşı tarafa bir avantaj tanıırken bunun karşılığını istemeyebiliyordu. Şimdi ise, verilen tavizlerin karşılığı olarak bazı avantajlar istenmektedir⁶.

AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ortaklık anlaşmaları, 2000'li yılların başlarında Türkiye için de geçerli olacaktır. Ancak, pazarlara daha erken girmek istenirse, bu anlaşmaların Türkiye ile de ayrıca yapılması gerekmektedir. Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile tercihli anlaşmalarında büyük yol almıştır. Akdeniz havzasındaki ülkeler içinde bu tip anlaşma sadece İsrail ile 1997 yılında imzalanmıştır.

Yenileştirilmiş Akdeniz politikasının önemli aracı, kuşkusuz mali işbirliği olanaklarıdır. 1995-1999 dönemi için öngörülen 4,685 milyar ECU tutarındaki yardımın % 90'ı iki taraflı eylemler için mali protokollere, % 10'u da bölgesel diyalog sürecinde saptanan ortak ilgi konusu bölgesel işbirliği projelerine tahsis edilmiştir. Barcelona Bildirgesi'nde öngörülen hedeflere ulaşmak amacıyla bir destek programı olarak devreye sokulan, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için oluşturulan PHARE programının bir eşi olan MEDA programı, her iki bölümle de ilgilidir.

Yenileştirilmiş Akdeniz politikası ile 90'lı yılların başlarında bölgesel işbirliğini desteklemek, ortak sorunlara birlikte çözüm üretmek amacıyla devreye sokulmuş olan Med Programları, 1996 yılı içinde gözden geçirilerek değerlendirilmiş, MEDA programları kapsamında sürdürülmek üzere yeniden ele alınmıştır. Ulusal hükümetlere açık olmayan, bölgesel ve yerel düzeyde çok taraflı, ademi merkezîyetçi işbirliğine yönelik olan bu programdan Med-Media, Med-Urbs ve Med-Campus programlarının devam edeceği, Med-Invest programının Medpartenariat ve Medinterprise dışındaki kısımlarının iptal edildiği bildirilmiştir.

3. Yeri Netleşmemiş Ortak: Türkiye

AB ile entegrasyon sürecinde gümrük birliğine girerek önemli ölçüde yol almış olan Türkiye'nin Akdeniz politikası içindeki yerinin açık bir şekilde tanımlanmadığı bir gerçektir. Tam üye olmadan gümrük birliğine girmiş olmanın getirdiği özel statü, AB-Akdeniz ülkeleri ilişkisinde Türkiye'nin masanın hangi tarafında yer alacağı konusunda birtakım tereddütleri de beraberinde getirmektedir.

Gümrük birliği ile Türkiye tam üyelik sürecinde önemli bir aşamaya daha girmiştir. Bu yönüyle Türkiye, AB nezdinde AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri ile karşılaştırılmayacak kadar farklı bir yeredir. Ancak, AB ve Türkiye arasındaki birtakım sorunlar ve AB'nin Türkiye'ye bakışındaki tereddütlü tutum nedeniyle, AB'nin gözünde Türkiye'nin yeri henüz tam açıklığa kavuşmuş değildir. Türkiye'nin AB tam üyeliğine aday bir ülke mi, yoksa asıl yeri Akdeniz politikası içinde olan bir ortak konumunda mı olduğu konusu belirgin değildir. Bu durum AB tarafından alınan kararlara ve belirlenen politikalara yansımaktadır. Belirsizlik, Avrupa Komisyonu'nun korumlarındaki görev dağılımında bile kendisini hissettirmektedir. Türkiye, Birinci Genel müdürlüğün bölgesel Akdeniz programları içinde bölgesel işbirliği ile ilgili "b masası" bölümüne değil, ikili anlaşmalara bakan, Türkiye, Malta ve Kıbrıs'la ilgili "a masası"na bağlıdır.

Bu dağılım, Türkiye'yi AB tam üyeliğine aday ülkeler arasına yerleştirerek ayrıcalıklı bir yer vermektedir. Ancak, diyalog yetersizliği nedeniyle AB Akdeniz politikasının sağladığı olanaklardan yararlanmayı engeller niteliktedir. Med programları başladığından bu yana, Türkiye'nin bölgesel programlara katılmada zayıf kalması, bu tezi desteklemektedir. AB'ye üyelik konusunda da ümit verici gelişmelerin pek olmadığı düşünülürse, Türkiye belirsiz bir konumda beklemeye zorlanmaktadır.

4. Türkiye'nin Akdeniz Politikası Var mı?

Türkiye, bölge ülkelerinin çoğuyla mevcut tarihi ve kültürel bağlarına rağmen, bugüne kadar AB ile ilişkileri ile bağlantılı veya ondan ayrı olarak Akdeniz ülkelerine yönelik özel bir politika oluşturmuş değildir. Konu, genellikle AB ile ilişkiler çerçevesinde, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı bağlamında ele alınmaktadır. Belirgin bir politikanın oluşmamış olmasında, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin geleceği ve AB içindeki yerine ilişkin belirsizliğin de rolü büyüktür. "AB Türkiye'yi tam üyeliğe aday bir ülke olarak mı, yoksa Akdeniz'li ortaklar arasında mı görmektedir?" sorusu güncelliğini sürdürmektedir. Her ne kadar Gümrük Birliği Türkiye'ye AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri arasında ikili serbest ticaret anlaşmalarının ötesinde bir konum sağlamış olsa da, belirsizlik giderilmiş değildir. Türkiye, AB ile ilişkilerinde kendisinin Akdeniz politikası içine hapsedilip sadece bu çerçevede değerlendirilen bir "ortak ülke" olarak görülmesine haklı olarak karşı çıkmaktadır.

Türkiye'nin bugüne kadar Akdeniz ülkelerine karşı pek aktif olmayan politikası, bölgeye ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirecek bir potansiyel gözüyle bakılmaması, özellikle Ortadoğu'nun bir kriz bölgesi olarak algılanması ve atılacak adımların yaratacağı sıkıntılardan kaçınılmasının sonucu olarak da görülebilir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin keşfedilmesi ve kısa sürede dış politikada önemli yer edinmesi de, Türkiye'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerde pek gelecek görmediği şeklindeki yorumlara yol açan nedenlerden biridir. Sonuç olarak Türkiye'nin yakın zamana kadar süregelen Akdeniz politikasının, gelişmeleri yönlendirmekten çok, gelişmelere ayak uydurma çabasından ibaret olduğu söylenebilir.

Öte yandan AB'nin bugüne kadar Akdeniz politikası bağlamında önemli başarılar elde ettiğini söylemek güçtür. Akdeniz ülkelerine yönelik politikaların sık sık isim ve şekil değiştirmesi, henüz yerli yerine oturmamış bir arayışın kanıtı gibidir. Avrupa'nın ilgisi Mağrip ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Doğu Akdeniz'e ilişkin belirgin bir politikasının olduğu görülmemektedir. Bölgede ABD'nin politikası ise, çoğunlukla İsrail ile sınırlı kalmaktadır.

5. Sonuç

AB Akdeniz politikası bağlamında, AB ve Türkiye'nin yapmaları gerekenlerin başında, ilişkilerini belirsizlikten kurtarmak ve Türkiye'nin kendine özgü bir Akdeniz politikası geliştirme şansını iyi kullanmak gelmektedir.

AB ile ilişkilerde Gümrük Birliği, aslında Türkiye'ye farklı bir konum vermektedir. Bu konumdan Akdeniz ülkeleri ve AB arasında köprü işlevi üstlenecek şekilde yararlanmak mümkündür. Bunun için de Türkiye'nin AB karar mekanizmalarına daha fazla girmesi, ticaret politikalarının oluşturulmasına daha fazla katılımı gerekmektedir. Bugünkü şekliyle Gümrük Birliği, tam üye olmaksızın Türkiye'ye görüşlerini geçerli kılma şansı vermemektedir. Geriye tek müzakere zemini olarak Ortaklık Konseyi kalmaktadır. Ancak, konseyin bugüne kadar gereğince çalıştırıldığını söylemek güçtür. Ortaklık Konseyi'nin çok iyi bir şekilde çalıştırılması ve AB'nin politika oluşturucu karar mekanizmalarına daha fazla katılım, Türkiye'nin önündeki hedeflerden biri olmalıdır.

Ortaklık Konseyi kararıyla, Türkiye'nin AB içinde dış ticaret politikalarıyla ilgili Gümrük Birliği Komitesi, İstatistik Komitesi gibi sekiz adet teknik komiteye katılımı öngörülmüştür. Bu komiteler sınırlı da olsa, politikaları etkileme şansı vermektedir. Ancak, bu komitelere katılım maalesef gerektiği şekilde gerçekleştirilememiştir.

AB Akdeniz politikasının oluşum halinde bulunduğu yönünde işaretler çoktur. Bunlardan birisi, Barselona Bildirgesi'nin çalışma programında bölgesel bir kalkınma stratejisinin belirlenmesi konusunun da yer almasıdır. Ayrıca, Akdeniz havzasındaki karmaşık ilişkiler somut politikaların oluşturulmasını güçleştirmektedir. Bu durum ve Türkiye ile diğer Akdeniz ülkeleri arasındaki mevcut ilişki ile ortak yönler, Türkiye'ye yeni Akdeniz politikasının oluşumunda aktif rol alma fırsatını vermektedir. Akdeniz ülkelerinin AB'yi daha iyi anlayabilmeleri için Türkiye'ye ve onun deneyimlerine ihtiyaç duydukları da söylenebilir.

Türkiye farklı konumunu iyi kullanarak Akdeniz politikasına kendine özgü ulusal bir bakış açısı getirebilir. Akdeniz politikasını daha fazla dışa açılmak, ticareti artırmak ve havzadaki ülkelerin ekonomisini güçlendirme amacına bağlı olarak geliştirebilir. Bir Akdeniz ekonomik alanı oluşturulması ve merkezi Türkiye'de olacak bir bölgesel kalkınma bankasının kurulmasına öncülük yapabilir. AB Akdeniz politikası ile bağlantılı olarak inisiyatif gösterilip başarı sağlanması, Türkiye'nin AB içindeki konumunu da güçlendirecektir.

Gelecekte Avrupa, Akdeniz ve Kafkasya üçgeninden oluşan stratejik bir coğrafi yapılanma içinde, petrol boru hatları, su ve yeni ipek yolundan oluşan üç önemli ekonomik değer unsurunun yer alacağı düşünülebilir. Bu çerçevede Türkiye, Akdeniz havzasının ekonomik açıdan güçlenmesine büyük katkı sağlayabilecektir.

Akdeniz ülkeleri içerisinde Türkiye'nin öncelikle Doğu Akdeniz'e yönelmesi daha akılcı görünmektedir. Çünkü, bugüne kadarki ticari ilişkiler incelendiğinde, Türkiye'nin AB'ye üye Akdeniz ülkeleriyle karşılaştırıldığında, bu bölgede daha çok tutunabildiği ve avantajlı durumda olduğu göze çarpmaktadır. Mağrip ülkelerinde Fransa, İtalya ve İspanya'nın ağırlığı daha çok hissedilmektedir.

Türkiye'nin kendine özgü bir Akdeniz politikası oluşturması ve pazarlarda varlığını hissettirebilmesi için Akdeniz ülkeleri ile serbest ticaret anlaşmalarını mümkün olduğunca hızlı bir şekilde yapması şarttır. Öte yandan özgün bir politika oluşturabilmenin ön koşulu, konuyla ilgili bilimsel araştırmaların yapılması, bilgi tabanının genişletilmesi ve derinleştirilmesidir. Türkiye'de bazı üniversitelerde faaliyetlerini sürdüren AB (AT) ile ilgili araştırma merkezleri arasında işbölümüne gidilmesi, bunlardan birinin faaliyetlerini Akdeniz ülkeleri üzerinde yoğunlaştırması yerinde olacaktır.

Summary

The creation of a European-Mediterranean partnership is the next step in the EU's effort to develop a sustainable Mediterranean policy. The main aims of such a partnership must be to establish an environmental dialogue and a regular, intensive exchange of views and ideas between European countries. When the past achievements of this policy are examined in detail, it becomes clear that the EU's Mediterranean policy has met with little success until now and, with the exception of some limited infrastructure and social projects, there have been few concrete achievements. Turkey is unique amongst Mediterranean countries and yet, despite its customs union with the EU, it does not have a coherent Mediterranean policy. Nevertheless, Turkey hopes to use the customs union to recover its pivotal position as a "cornerstone country" and, through that, develop an effective Mediterranean policy of its own. It is clear that, if Turkey is to accurately assess its relationship with the EU and increase its influence in the Mediterranean area, it must first develop a cogent Mediterranean policy.

Kaynakça

Akder, Halis (1997): *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası, Nedenleri, Hedefleri, Araçları ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası İçindeki Yeri*; yayınlanmamış çalışma, 15.11.1997 tarihinde Friedrich Ebert Vakfı tarafından İstanbul'da düzenlenen foruma sunulan bildiri.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (1996): *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Barcelona Bildirgesi-alıőma Programı*, Ankara.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (1997): *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı*, Ankara.

Bulletin der Europischen Union (1995): *Strkung der Mittelmeerpolitik der Europischen Union: Entwicklung einer Partnerschaft Europa - Mittelmeer*, Beilage 2/95, Luxemburg.

Falk, Rainer (1995): *Euro - Mediterraner Wirtschaftsraum; Weltwirtschaft and Entwicklung 2/95*.